

TERESA JANASZ (Wrocław)

Leszek Winowski – historyk ustroju i idei politycznych

Leszek Józef Egidiusz Winowski urodził się 25 stycznia 1910 r. na kresach wschodnich w Skałacie (woj. tarnopolskie) w rodzinie sędziego. Ojciec osierocił wczesnie rodzinę, pozostawiając dwie starsze córki i liczącego zaledwie rok syna. Odtąd wychowywała go matka przy pomocy obu sióstr. Po ukończeniu we Lwowie III Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki Leszek Winowski wstąpił na Wydział Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza i studia ukończył w 1932 r. Jeszcze studiując pracował jako stypendysta w Katedrze Prawa Kanonicznego prof. Władysława Abrahama, następnie jako asystent wolontariusz, wreszcie asystent etatowy u prof. Leona Halbana.

25 lipca 1933 r., a więc w wieku 25 lat, Leszek Winowski obronił pracę doktorską pt. *Przywileje kleru w konkordatach XIX i XX w.* (niedrukowana). Związany z Katedrą Historii Ustrojów Państwa na Zachodzie Europy, a więc z prof. Leonem Halbanem i doc. Karolem Koranyim zajmował się historią Ormian polskich, pojęciem tolerancji w Polsce przedrozbiorowej oraz stosunkiem wczesnego chrześcijaństwa do wojny. Do wybuchu drugiej wojny światowej Leszek Winowski opracował trzecie z tych zagadnień. Wyniki swoich badań zdążył jeszcze przedstawić wiosną 1939 r. na posiedzeniu Wydziału Prawno-Historycznego Lwowskiego Towarzystwa Naukowego. Rozprawa ta, zakwalifikowana do druku, opublikowana została dopiero w 1947 r. staraniem Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i na KUL przedstawiona jako rozprawa habilitacyjna.

Podczas wojny, która w zasadniczy sposób jak u większości Polaków, zmieniła bieg życia Leszka Winowskiego, utrzymywał siebie i rodzinę, ożenił się bowiem w 1941 r., w najróżniejszy sposób. Za okupacji i sowieckiej był stróżem nocnym i woźnicą, za okupacji i hitlerowskiej – buchalterem i sprzedawcą w prywatnej firmie. Starał się jednak utrzymywać pewne kontakty z Leonem Halbanem i Karolem Koranyim. Aresztowany przez gestapo

utracił podczas rewizji wszystkie swoje materiały i notatki naukowe, oprócz znajdującego się poza domem duplikatu rozprawy habilitacyjnej.

W maju 1944 r. Leszek Winowski postanowił opuścić jak najszybciej Lwów, gdzie czuł się zagrożony i wyjechał do Krosna. Tam już wcześniej wysłał żonę i córkę. Do lipca 1945 r. pracuje jako fotograf i wreszcie w lipcu tego roku przenosi się na Mazury i przystępuje do organizowania w Olsztynie ekspozytury Instytutu Bałtyckiego. Dodać tu należy, że od 1942 r. Leszek Winowski współpracował w konspiracji z tymże Instytutem, zajmując się problemami późniejszego województwa olsztyńskiego. Ale w styczniu 1946 r. skorzystał z zaproszenia na Wydział Prawno-Administracyjny we Wrocławiu w charakterze zastępcy profesora w Katedrze Prawa Kościelnego. Oficjalnie istniała wówczas we Wrocławiu jedna wspólna uczelnia: Uniwersytet i Politechnika Wrocławska. Ale już w czerwcu 1946 r. ówczesne Ministerstwo Oświaty powiadomiło Rektora, iż nie utworzy Katedry Prawa Kościelnego i nie uwzględni powołania „Ob. dra Leszka Winowskiego” na zastępcę profesora we wspomnianej Katedrze.

1 sierpnia 1946 r. Leszek Winowski otrzymał nominację na stanowisko adiunkta przy Katedrze Prawa Narodów, zaś we wrześniu 1948 r. na adiunkta przy Katedrze Historii Prawa na Zachodzie Europy u prof. Iwona Jaworskiego. I choć miał już przeprowadzony przewód habilitacyjny w 1947 r., o czym mowa była wyżej, pozostał adiunktem do 1957 r., kiedy to w styczniu Centralna Komisja Kwalifikacyjna nadała mu tytuł prof. nadzwyczajnego.

Wcześniej w 1949 r. Ministerstwo Oświaty wyraziło zgodę na powierzenie Leszkowi Winowskiemu wykładów z państwowego prawa wyznaniowego. Już w 1948 r. wydał on skrypt pt. *Państwowe prawo wyznaniowe* z omówieniem zasad ustrojowych głównych wyznań chrześcijańskich w Polsce.

W latach 1947–1957 Leszek Winowski podjął dodatkowy trud wykładów m.in. z prawa rzymskiego na Wydziale Prawa i Prawa Kanonicznego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Pamiętajmy też o tym, jakim wysiłkiem było wówczas przemierzanie pociągiem przestrzeni dzielącej Wrocław od Lublina. Pełnienie funkcji wykładowcy na KUL wymagało zgody Ministerstwa Oświaty, wyrażanej, rzecz można, doraźnie. Leszek Winowski przeprowadził na KUL 18 przewodów doktorskich oraz 3 habilitacyjne, był ponadto recenzentem w 21 przewodach doktorskich.

W 1957 r. Leszek Winowski zdecydował się na podjęcie wykładów w uczelni położonej blisko Wrocławia, tzn. na Wyższej Szkole Pedagogicznej w Opolu. Na Wydziale Filozoficzno-Historycznym wykładał historię powszechną i staraniem WSP wydał w latach 1961–1966 skrypty, przedstawiające historię średniowiecza w jej bardzo szerokim aspekcie, obejmującym nie tylko historię Europy od schyłku cesarstwa rzymskiego oraz historię Bizancjum, ale i świat Islamu w IX–X w., także imperium mongolskie w XII–XIV w. Wreszcie w osobnym skrypcie przedstawił historię państwa Islamu w cza-

sach Mahometa i „kalifów prawowiernych” (610–661). Był to imponujący zasób materiału dydaktycznego.

W tych wypełnionych intensywnie pracą badawczą i dydaktyczną latach Leszek Winowski pełnił jeszcze w roku akademickim 1956/57 funkcję prodziekana na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego.

W 1959 r. po śmierci Iwona Jaworskiego został on powołany na stanowisko kierownika Katedry Powszechnej Historii Państwa i Prawa, piastując je do 1969 r., kiedy to skasowane zostały Katedry na rzecz zakładów wchodzących w skład poszczególnych Instytutów. Leszek Winowski objął Zakład Powszechnej Historii Państwa i Prawa w Instytucie Państwa i Prawa i tę funkcję pełnił do swojej śmierci, która nastąpiła 10 listopada 1979 r.

W 1966 r. wszęte zostało na Wydziale Prawa Uniwersytetu Wrocławskiego postępowanie w sprawie nadania Leszkowi Winowskiemu tytułu profesora zwyczajnego. Postępowanie to bardzo powoli przechodziło przez poszczególne, przewidziane ustawowo stadia, aby wreszcie dojść do końca w listopadzie 1974 r., kiedy to na mocy uchwały Rady Państwa Leszek Winowski otrzymał tytuł profesora zwyczajnego.

W 1969 r. stan zdrowia Leszka Winowskiego pogorszył się bardzo poważnie na skutek zawału serca, po którym już nie wrócił w pełni do zdrowia. W owym czasie siedziba Instytutu Historii Państwa i Prawa została przeniesiona do położonych wysoko i pozbawionych przez kilka lat windy pomieszczeń poza głównym gmachem Wydziału. Leszek Winowski ze względu na stan zdrowia pozostał w swoim skromnym gabinecie w głównym gmachu, odcięty od Instytutu. Często seminaria magisterskie odbywały się wówczas u niego w domu. Dotąd pozostały nam w pamięci te pobudzające intelektualnie spotkania i nasze – adiunktów – długie dyskusje nad tezami i tekstem rozpraw habilitacyjnych, cierpliwe rady i wszechstronna wiedza Leszka Winowskiego z której dane nam było czerpać. Praca dydaktyczna, szczególnie zaś egzaminy coraz bardziej wyczerpywały siły Leszka Winowskiego. Mimo to kontynuował do końca życia badania naukowe, póki drugi rozległy zawał serca nie położył kresu jego życiu.

Leszek Winowski należał do kolejnego pokolenia Polaków, w których życiorysie co rusz natrafiamy na komplikacje spowodowane zewnętrznymi trudnymi sytuacjami. Jako historyk potrafił spojrzeć na nie z dystansu, co nie znaczy, iż przyjmował je z rezygnacją. Był człowiekiem głęboko wierzącym, nie kryjącym nigdy, choć i nie manifestującym swoich przekonań i wyborów. Zachował do końca nie tylko dyskretny urok mądrości, nieposzlakowaną uczciwością, ale i pewną wstrzemięźliwością stojącą na straży życia prywatnego. Jedną z jego ujmujących cech było wręcz zaskakujące poczucie humoru. Celne, króciutkie uwagi padały we właściwym miejscu i czasie. Studentów traktował zawsze bardzo poważnie i często z ojcowską wyrozumiałością. W czasach zachwiania, może nawet zmierzchu autorytetów intelektualnych i moralnych Leszek Winowski był nim, rzec by można siłą rzeczy. Niczego bowiem nie narzucał.

We wspomnieniu o Leszku Winowskim należy poświęcić szczególną uwagę jego badaniom naukowym uprawianym na kilku polach. Aby pozostać przy metaforze uprawy można by tu dodać, iż wybierał nieuprawne dotąd grunta. Wymagało to różnorodnych predyspozycji i umiejętności. Począwszy od ciekawości i niezależności intelektualnej, wszechstronnej wiedzy, pracowitości poprzez to, co można by nazwać wizją historyczną, aż po umiejętność posługiwania się greką, łaciną, głównymi językami europejskimi i opanowanie rudymentów języka arabskiego. Pamiętajmy przy tym, że w czasach kiedy Leszek Winowski publikował swoje prace, niezależność myśli nie stanowiła oficjalnie atrybutu szczególnie cenionego. Leszek Winowski, który ze względu na dziedziny swoich badań potrzebowałby kontaktów z zachodnimi uczonymi i bibliotekami nie mógł swobodnie wyjeżdżać, choć jego starsza siostra Maria Winowska, znana pisarka katolicka u której mógłby znaleźć oparcie, mieszkała stale w Paryżu.

W dziedzinie badań naukowych prowadzonych przez Leszka Winowskiego możemy wyodrębnić trzy główne kierunki. Były to badania nad położeniem prawnym innowierców (*infideles*) od najwcześniejszego średniowiecza, uwieńczone jego ostatnią, niedokończoną za życia pracą¹; badania nad państwem i prawem Islamu, wreszcie nad dziejami Kościoła na Śląsku. Jeśli dodamy do tego wspomniane już wyżej kilkutomowe skrypty z historii średniowiecza i początków Islamu oraz systematycznie publikowane w „Czasopiśmie Prawno-Historycznym” recenzje z kolejnych tomów Zeitschrift der Savigny Stiftung (z lat 1946–1962) będziemy mieli obraz naukowej twórczości Leszka Winowskiego.

Przyjrzyjmy się bliżej owym trzem kierunkom badawczym. Na każdą z wyznaczonych sobie ścieżek Leszek Winowski wkraczał jako pierwszy lub jeden z pierwszych. Wydaje się więc, iż mimo upływu czasu i pewnych trudności w dotarciu do poszczególnych artykułów i studiów zamieszczanych w różnych czasopismach naukowych², zachowały one swoją pierwotną wartość naukową. Choć więc odtworzenie całości tematycznie powiązanej wyrażną linią przewodnią wymaga od czytelnika inicjatywy, po uważnej lekturze cykle rozważań tę całość ukażą.

Taki właśnie cykl tworzą rozważania poświęcone barbarzyńcom i innowiercom w prawie i poglądach średniowiecza począwszy od schyłku cesarstwa rzymskiego. Drugi cykl stanowią zagadnienia państwa i prawa Islamu. Nie jest to przypadek. W obu kręgach tematycznych uczonego interesował bowiem stosunek, który można by nazwać ogólnie stosunkiem wiernych do niewiernych w obliczu prawa. A więc stosunek chrześcijan do pogan i inno-

¹ *Innowierca w poglądach uczonych zachodniego chrześcijaństwa XIII i XIV w.*, Wrocław 1985, Ossolineum, z papierów pośmiertnych wydał i uzupełnił Kazimierz Orzechowski.

² Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, seria A. później Acta Universitatis Wratislaviensis, seria Prawo, następnie seria: Przegląd Prawa i Administracji; Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Prawo Kanoniczne, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne KUL; Studia Śląskie, Opole; Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu; Wrocławskie Towarzystwo Naukowe, seria A: Przegląd Zachodni.

wierców, także stosunek muzułmanów do obcych wyznaniowo. Te dwa światy – chrześcijański i muzułmański – istniały obok siebie w średniowieczu, przenikały się, zwalczały, wywierały wzajemnie wpływ na siebie, co znalazło swe odbicie w prawie i w doktrynie. Należy bowiem wyraźnie podkreślić, że Leszek Winowski był przede wszystkim historykiem państwa i prawa, nawet wówczas, gdy oddawał się (np. w swoich publikacjach podręcznikowych) historii *tout court*.

Leszek Winowski nie tylko podjął badania w kręgu dotąd nie penetrowanym przez uczonych, ale jako pierwszy odróżnił w doktrynie państw chrześcijańskich innowierców „zewnątrznych” i „wewnętrznych”, których położenie w obliczu prawa kanonicznego i w doktrynie było odmienne, choć w obu przypadkach byli to *infideles*. Pociągało to zresztą za sobą praktycznie skutki, bardzo istotne dla ludzkości zależnie od tego, do jakiego kręgu innowierców była zaliczona. Sekwencja 9 rozpraw, w których autor zajmuje się pojęciem „barbarzyńców” w schyłkowym okresie cesarstwa rzymskiego, następnie stosunkiem średniowiecznej Europy do innowierców w szerokim aspekcie, bo i w Corpus Juris Civilis, w decyzjach papieży, w średniowiecznych wyobrażeniach i legendach, wreszcie w ostatniej pośmiertnie wydanej rozprawie w poglądach chrześcijańskich uczonych XIII–XIV w., była imponująca.

Przeprowadzenie tak zakrojonych badań wymagało znajomości kilku dyscyplin: powszechnej historii państwa i prawa, historii doktryn, prawa kanonicznego, stosunków międzynarodowych³, żeby wymienić najważniejsze.

Cykl badań Leszka Winowskiego nad porządkiem prawnym państw Islamu zbiegł się ze wzrastającym zainteresowaniem światem muzułmańskim w nauce i w polityce, nie tylko europejskich. Zresztą te zagadnienia nabrały potęgującej się ostrości już po śmierci uczonego. Zajął się on nimi w sześciu rozprawach poświęconych państwu i prawu Islamu, nie tylko jego początkiem, ale i współczesności⁴.

W obu wspomnianych cyklach rozpraw poświęconych innowiercom w średniowieczu oraz porządkowi prawnemu państw Islamu, który uwzględniał również istnienie „obcych” – Leszek Winowski, choć znakomity narrator, ustrzegł się rozwijania toku wydarzeń na rzecz celu, jaki sobie wytyczył, a mianowicie wydobycia wątku prawnohistorycznego jako wątku dominującego, co szczególnie w kręgu raczej obcej nam kultury muzułmańskiej nie wydaje się łatwe. Warto zwrócić uwagę, że rozprawy Leszka Winowskiego są zadziwiająco zwięzłe mimo wagi poruszanych w nich problemów, zaś umiejętność ujęcia w nich istoty rzeczy może nadal stanowić wzór dla uczonych autorów.

³Por. *Historia prawa narodów czy stosunków międzynarodowych*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Nr 126, Prawo XXXII, Wrocław 1970.

⁴ *Recepcja prawa obcego w Turcji*, Księga pamiątkowa ku czci pracy naukowej Kazimierza Przybyłowskiego; Kraków 1964; *Kształt współczesny państwa Islamu*, Acta Universitatis Wratislaviensis, Nr 138, Prawo XXXIV, Wrocław 1971.

Można przypuszczać, że wspomniana już rozprawa poświęcona poglądom średniowiecznych uczonych na innowierców, której wydanie zawdzięczamy wielkiej pracy i głębokiej znajomości rzeczy Kazimierza Orzechowskiego, miała być „...zwieńczeniem... wieloletnich studiów”⁵ nad mało znanym w nauce położeniem prawnym innowierców. Owo położenie znalazło swoje odbicie w tekstach kanonistów i legistów. Odbicie założeń doktrynalnych w polityce znaleźć można m.in. w Polsce podczas sporu z Zakonem Krzyżackim⁶.

Trzecią wreszcie dziedziną, której Leszek Winowski poświęcił swoje badania, były zagadnienia dotyczące położenia Kościoła katolickiego na Śląsku, potraktowane jednak bardziej incydentalnie niż dwa poprzednie. Odnosiły się one do stosunków pomiędzy biskupstwem wrocławskim a metropolią gnieźnieńską w latach 1740–1748 oraz do polityki kościelnej Fryderyka II na Śląsku⁷.

Leszek Winowski był także autorem kilku haseł w Encyklopedii Katolickiej⁸. Już po jego śmierci ukazały się, obok wspomnianego parokrotnie tomu o innowiercach w poglądach uczonych XIII i XIV w. artykuł poświęcony dwom kobietom Abrahama i ich potomstwu⁹ oraz nota o Iwonie Jaworskim w pracy zbiorowej o uczonych wrocławskich (1945–1977), serii publikowanej przez Wrocławskie Towarzystwo Naukowe¹⁰.

Wolno wyrazić, że mimo pracowitości, ciekawości i rzetelności intelektualnej, charakteryzującej Leszka Winowskiego, jego dzieło naukowe nie doczekało się zebrania i opublikowania w kilku zwartych tomach. Na przeszkodzie stanęły zapewne rozmaite względy, najważniejszym wydaje się stan zdrowia Leszka Winowskiego, na który rzadko się skarżył, ale który wpłynął na ten stan rzeczy. Rozrzucone artykuły i rozprawy, choć utrudniają dostęp do nich, nie umożliwiają go tym, którzy by chcieli do nich sięgnąć. Dlatego przypomnienie o dziele naukowym Leszka Winowskiego wydaje się potrzebne.

Dodajmy jeszcze, że Leszek Winowski był członkiem towarzystw naukowych: wrocławskiego, opolskiego i przy Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. W każdej dyskusji naukowej jego głos mądry, zwięzły, jakże często zabarwiony humorem, zwracał uwagę obecnych, którzy te interwencje bardzo wysoko cenili.

Na wrocławskim Wydziale Prawa Administracji miał zaledwie dwoje uczniów. Doprowadził ich oboje do habilitacji. Przez wiele lat mieliśmy na-

⁵ Kazimierz Orzechowski, Przedmowa wydawcy w *Innowiercy w poglądach uczonych...*, s. 5.

⁶ *Sprawa stosunku do pogan w polsko-krzyżackim procesie z lat 1412–1414*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Wrocławskiego, seria A, Nr 6, Wrocław 1956.

⁷ Przegląd Zachodni R. 11, T. I, Nr 3/4, Poznań 1955, Studia Śląskie, Opole, t. I, 1958.

⁸ *Annaty, Appelatio tamquam ab abusu, Audientia episcopalis, Azylu prawo*, t. I, Lublin 1973.

⁹ Acta Universitatis Wratislaviensis Nr 518, Przegląd Prawa i Administracji XIV, Wrocław 1980.

¹⁰ Uczeni wrocławscy (1945–1977), praca zbiorowa pod red. J. Trzynańskiego, Wrocław 1980, WTN. Pełny wykaz publikacji Leszka Winowskiego znaleźć można w nocie „*In memoriam: Leszek Winowski 1910–1979*”, przygotowanej przez Teresę Janasz, CPH, T. XXXII 1980 r.

szego mistrza na codzień. Kto wie jednak czy nie zaczęliśmy oceniać w pełni jego wszechstronnej wiedzy i życzliwości wraz z upływem lat od jego śmierci. Wpływ jaki Leszek Winowski wywierał na swoje otoczenie był zawsze dyskretny, okazało się z czasem, iż głęboki.

LESZEK WINOWSKI – HISTORIEN DES RÉGIMES ET DES IDÉES POLITIQUES

Résumé

Leszek Winowski est né en 1910 aux confins Sud-Est de l'ancienne Pologne. Il fait ses écoles et ses études à Lwów. En 1935 il soutient sa thèse en doctorat à la Faculté de Droit et d'administration à l'Université Jean-Casimir. 4 ans plus tard, juste avant le déclenchement de la guerre, il présente sa grande thèse devant la Société des sciences de Lwów. Pendant la guerre il est obligé d'exercer plusieurs métiers de fortune pour subvenir aux besoins de sa famille.

Après la guerre il est nommé maître de conférence à la Faculté de Droit et d'Administration de Wrocław, ensuite devient professeur à la Chaire d'histoire de droit et des faits sociaux. Avant d'atteindre l'âge de la retraite il meurt à Wrocław en 1979.

Son oeuvre de chercheur peut être divisé en général en trois parties. L'une consacrée à la condition juridique des infidèles depuis le haut Moyen Age vue par les légistes et les canonistes avec ses répercussions dans la pratique; la deuxième consacrée aux problèmes du régime politique et de droit dans le monde musulman. Ces deux sujets se touchent d'ailleurs de près et s'entr'croisent puisque le problème de la condition juridique des „étrangers – infidèles” dans les deux groupes d'Etats: chrétiens et musulmans dépendait du pouvoir et de la doctrine de l'époque. Le troisième problème abordé par Leszek Winowski touchait la condition de l'Eglise catholique en Silésie au XVIIIe s.

Pour les besoins de ses étudiants (Leszek Winowski enseignait non seulement à la Faculté de Droit de Wrocław, mais pendant 10 ans à l'Université catholique de Lublin, ensuite à la Haute école de pédagogie d'Opole) il publie quelques volumes d'histoire du Moyen Age et des débuts de l'Islam.

